

A BÁNSÁG NÉMET AJKÚ NÉPESSÉGE A 19. ÉS 20. SZÁZAD FORDULÓJÁN

EPERJESI ZOLTÁN¹

Absztrakt

Jelen tanulmányomban az első világháborút követően három részre szakított multietnikus és multikulturális Bánság régió 19. századi fejlődéstörténetét, lakosság-összetételét vizsgálom. Az összesen 28 464 km² területen fekvő földrajzi és történelmi Bánság régió természetes földrajzi határai délen a Duna, nyugaton a Tisza, északon a Maros, keleten pedig a Ruszka-havasok, valamint a Temes és a Cserna folyók völgye. A 18. század első felében sikerült kiszorítani az oszmán hódítókat az addigra a sok évtizedes folyamatos harcok miatt jóformán teljesen elnéptelenedett délvidéki területekről. A Habsburgok és az Oszmán Birodalom által megkötött 1718. évi pozsareváci béke eredményeképpen a történelmi Magyar Királyság területén megszűnt a török uralom. Ezt követően a Habsburgok magukhoz ragadták az irányítást a Bánság területén, és megkezdték a főként német ajkú telepések betelepítését az alföldi mezőgazdasági területekre, valamint az ásványkincsekben gazdag dél-bánsági hegyvidéki régióba. Az újonnan érkezett német telepések a rendkívül nehéz kezdeti körülményeket, járványokat és erőfeszítéseket, – mint például mocsárlecsapolásokat, folyószabályozásokat, és mesterséges ipari csatornák létrehozását, – követően gazdaságilag virágzó mezőgazdasági és ipari régióvá alakították a térséget. A tanulmányban rámutatok, hogy a 19. évszázad során a folyamatosan betelepülő egymás mellett élő négy nagy, – német, magyar, román, szerb, – valamint több kisebb népcsoport, – mint a csehek, szlovákok, bolgárok, horvátok, – milyen kimagasló gazdasági vívmányokat értek el. Gondoljunk csak az ércbányák feltárására, a korszerű vas- és acélipari termelés meghonosítására, a korszerű mezőgazdasági és ipari termelés megteremtésére. Az első világháborút lezáró békeszerződés három részre osztotta fel a Bánságot: a nagyobbik, keleti rész Romániához, a kisebbik, nyugati rész a Szerb Királysághoz került, míg csupán a legkisebb rész, Marosszög maradt Magyarországon. Az egykor multietnikus és multikulturális régió életét visszafordíthatatlannak tűnő módon változtatták meg a második világháború viszontagságos sorsfordító eseményei, a németek szerb partizánok általi kifosztása és elűzése a Szerbiához tartozó Bánságból, valamint a romániai németek Szovjetunióba történő deportálása kényszermunkára. A nemzetiségek tömeges és tendenciózus kivándorlása miatt ma már csak erőteljesen halványuló multietnicitásról beszélhetünk.

Kulcsszavak: Bánság, betelepítések, multietnicitás, multikulturalizmus, iparosítás

A Bánság mint történelmi, kulturális és társadalmi régió bemutatása

A Bánság mint földrajzi régió megnevezés alatt eredetileg a Magyar Királyság dél-keleti határán található őrgrófságokat értették a 12. és 14. század között. A területet

¹ tanszékvezető főiskolai tanár, Wekerle Sándor Üzleti Főiskola, eperjesiwsuf@gmail.com

egy bán felügyelte, aki a magyar királynak volt alárendelve. A Bánságot mint történelmi és földrajzi egységet északon a Maros folyó, nyugaton a Tisza, délen a Duna, keleten pedig a Cserna folyó völgye, valamint a déli Kárpátok dél-nyugati lankái határolják. Sokan a Marostól északra eső egyes területeket is a Bánsághoz sorolják. Ezzel szemben mások már Arad város Bánsághoz tartozását is megkérdőjelezzik, viszont a bánsági svábok sokszor hajlanak rá, hogy a Marostól északra fekvő németajkú településeket is, – mint például Pankota, Mária Radna, Szent-Anna és Aradszentmárton, – a Bánsághoz sorolják (Sterbling 2022, 39. o.). A régió nyugati fele 100 méter alatti alföldi terület, amely kelet felé haladva löszös, termékeny és viszonylag alacsony 200 méter körüli dombságba megy át. A Bánság nyugati, alföldi része rendkívül jó feketefölddel rendelkezik, amely kiváló termésátlagokat produkál. *A német telepesek a Bánság sík vidékét bánáti pusztának (Banater Haide), míg a dombvidéki részt bánáti sövénynek (Banater Hecke) nevezték* (Heller 2020). A Bánság alföldi része a nagy magyar alföld, a Pannon medence dél-keleti peremvidékének számít. *A bánsági dombságot követi a bánsági hegyvidék az 1400 méternél magasabb hegyvonulataival.* A bánsági érchegység szén- és érclelőhelyeket rejt magában, amelyek a 18. században bányavárosok létrejöttét és fejlődését, valamint a vaskohászat beindítását eredményezték (Resicabánya, Steierdorf-Anina). A bánsági hegyvidéktől keletre azonban már a Déli-Kárpátok dél-nyugati vonulatai a mai Krassó-Szörény megye területén 2200 méter fölé is emelkednek. A bánsági alföldön, valamint az alacsony dombvidéken virágzik a mezőgazdaság: a kukorica, a napraforgó, a búza, a cukorrépa, a repce, a kender, a dohány, valamint a szőlő termesztése. A hegyvidéki részeken a burgonya és rozstermesztés, valamint a legeltetési állattartás a jellemző.

A trianoni békeszerződést követően a történelmi Bánság területén jelenleg három ország osztozik. Magyarország csupán a Bánság legkisebb részét, a Maros Tiszába ömlésétől délre található területet tarthatta meg (271 km²). A Bánság fennmaradó részén Szerbia (9307 km²) és Románia osztozott, Románia kapta meg a Bánság nagyobbik, keleti felét, amelynek részét képezi a bánsági hegyvidék is (18 715 km²). A romániai Bánság területén jelenleg három megye osztozik: Arad, Temes, valamint Krassó-Szörény megye (Rieser 2001). A történelmi Bánság az első világháborút követő három részre szakadása után multietnikus lakossággal és változatos kultúrával rendelkező határtérséggé vált (Sterbling 2016).

Az 1800-as évekig nagyságrendileg hetven-nyolcvanezer német anyanyelvű telepes telepedett le a Bánság területén, közösségük azonban csak a 19. században tett szert nagyobb jelentőségre a térség gazdasági fejlődéséhez való hozzájárulásuknak köszönhetően.

A bánsági svábok a 19. század második felére nagyon komoly eredményeket értek el a gazdaság, a kultúra, valamint a szellemi élet területén. A magyarosítási folyamat (Madjarisierung) következtében jelentős volt az asszimiláció, valamint a magyar kultúrához való közeledés. A 19. század első felére sikerült leküzdeni a kezdeti telepítési időszak gyötrelmes nehézségeit, valamint kézzelfoghatóvá vált az előző generációk munkateljesítménye. Az 1867-es kiegyezés utáni időszakban a svábok saját egyesületeket és szervezeteket hoztak létre. A mezőgazdasági gépek alkalmazásával nagyon komoly fejlődés indult el a mezőgazdasági termelésben, a bánsági svábok Európa első szabad parasztjai lettek. Az 1900-as népszámlálás alapján a Bánság területén a múlt század elején 450 517 német anyanyelvű polgár élt (Staubinger 1923). Ez a szám azonban nem felelt meg a valóságnak. Amennyiben ugyanis egy német ajkú diák magyar gimnáziumba járt, akkor ezt a diákot magyar anyanyelvűnek tekintették akkoriban. Az állam szolgálatában álló

közalkalmazottakat, így a tanárokat, hivatalnokokat, papokat szintén magyar állampolgároknak tekintették. Ennek alapján a bánási svábok valós száma nagyságrendileg ötszázezer fő körül alakulhatott a huszadik század elején (Lavrits-Olaru-Posiar 2013). A bánási svábok esetében egy évszázad leforgása alatt (1800-1900) hat-hétszeres népességnövekedésről beszélhetünk.

A történelmi Magyarország déli vidékei mind etnikai, mind pedig kulturális behatások szempontjából nyitottak maradtak a magyar állam keretein belül. A törökök 18. század első felében történt kiűzését követően a spontán migrációnak és a Habsburgok jól megtervezett és kivitelezett betelepítési politikájának köszönhetően a Bánáság a történelmi Magyarország legsokszínűbb nemzetiségi régióját képezte, amelyet sajátos etnikai térszerkezet (tömbök, szigetek, szórványok, kontaktzónák) jellemeztek.

1910-ben a Bánáságban nem volt olyan etnikum, amely elérte volna az 50%-os többséget. A lakosság 98%-át négy nagy etnikum – román, német, szerb és magyar – adta; közülük a legnagyobb a román (39%) volt, míg a dualista Magyarország uralkodó államnemzete, a magyar csupán a negyedik etnikumot alkotta lélekszám alapján a Bánáságban (Gulyás 2018).

A Bánáság területén négy különböző meghatározó strukturális különbségeket felmutató kultúrkör találkozott, amely alapján nemzetiségi, nyelvi, vallási és kulturális szempontból is erősen tagolódott területről beszélhetünk, amely mozaikszerű kulturális arculatot kölcsönzött az etnikailag is heterogén régióknak.

A nagyfokú etnikai keveredés csak regionális értelemben igaz, mindazok ellenére, hogy a négy nagy nemzetiség a települések 65-96%-án megtalálható volt (románok 771 településen, németek 726 településen, magyarok 723 településen, szerbek 517 településen). A bánási magyarok számaránya 604 településen 20% alatt maradt (a németeké 542 településen, a románoké 274 településen, a szerbeké 384 településen) (Kókai 2016).

A multietnikus és multikulturális Bánáság lakossági összetételének elemzése

Az 1910-es adatok szerint a Bánáság 801 településén etnikailag többségben élt a lakosság 69,71%-a (1 102 960 fő), míg etnikailag kisebbségben 30,29%-a (479 173 fő) (Kókai 2016).

A Bánáság 801 településéből mindössze tizenkilenc olyan volt, melyben egy-egy kisebbség aránya 30% fölé emelkedett (Kókai S. 2010). Ilyen települések voltak jellemzően a megyeszékhelyek és a törvényhatósági jogú nagyvárosok, mint például Temesvár: lakosságának 39,35%-át a magyar kisebbség adta a legnagyobb, 44%-os német nemzetiség mellett 1910-ben (Ordni-Homennau 1928). Ebben az időben a város román és szerb lakossága csupán 15%-ot képviselt a teljes lakosságon belül. Az etnikai keveredés alacsony fokát mutatja, hogy 422 településen az egyes etnikai kisebbségek aránya nem érte el az 5%-ot, azaz szórványban éltek, ebből a többségi nemzetiség aránya 411 településen 90% fölötti volt, azaz etnikailag homogén települések voltak (Kókai S. 2010).

1. számú táblázat: A Bánság etnikai összetétele (1890 – 1910)

nemzetiség	népességszám (1890)		népességszám (1910)	
	fő	%	fő	%
magyar	131 139	9,1%	242 152	15,3%
német	387 580	26,9%	387 545	24,5%
román	567 572	39,4%	592 045	37,4%
szerb	263 273	18,3%	284 329	18,0%
szlovák	19 118	1,3%	22 131	1,4%
bolgár	14 039	1,0%	12 500	0,8%
krassován, horvát	11 347	0,8%	12 082	0,8%
cseh	7 298	0,5%	8 100	0,5%
ruszín	0	0,0%	2 352	0,1%
egyéb	37 925	2,6%	18 857	1,2%
összesen:	1 439 291	100%	1 582 093	100,0%

Forrás: Kókai (2016): *Etnicitás és kulturalizmus a Bánságban (1910)*, 183.o.

Az 1. számú táblázatból jól látható, hogy a Bánság területén egyetlen nemzetiség sem került túlsúlyba a 20. század első két évtizedében. A románok alkották 592 045 fővel a legnagyobb, 37,4%-ot kitevő etnikai csoportot, így a négy meghatározó nemzetiség közül nyelvi-etnikai alapon egyik sem tarthatott kizárólagos igényt a területre. Meg kell jegyezni, hogy a négy meghatározó nemzet, - a magyar, a német, a román és a szerb, - közül a magyarok alkották a legkisebb, 15,3%-os részarányt, holott a magyarok száma emelkedett a legnagyobb mértékben, 6,2%-kal az 1890 és 1910 közötti időszakban. A németajkú lakosság részaránya 2,4%-kal 24,5%-ra esett vissza, ami leginkább az „egykezésnek”, a csupán egy gyermek vállalásának, valamint az Amerikába történő kivándorlásnak volt köszönhető. A Bánság nemzetiségeit nem egyformán érintette a kisebbségi lét sem. Amíg a románok 27,7%-a (164 379 fő) élt kisebbségben, addig a horvátok 87,3%-a (4274 fő), a szlovákok 42%-a (9285 fő), a ruszinok 91,6%-a (2190 fő), a csehek 51,5%-a (4167 fő), a bolgárok 25,1%-a (3132 fő), a németek 25,2%-a (97 625 fő), a szerbek 29,1%-a (82 659 fő) és a magyarok 38,4%-a (92 994 fő) (Kókai 2016). Tényként kezelendő, hogy a négy nagy bánsági nemzetiség közül éppen a magyar volt az, amely a leginkább kisebbségben, szétszórva, etnikai szigetekben élt, így nyitott és hajlandó más nemzetiségekkel való együttélésre és nyelvük elsajátítására. A Bánságban a mai napig magyar szigetnek minősül például a ma már Szerbiához tartozó Magyarcsernye, vagy például a romániai Pusztakeresztúr, Majlátfalva és Végvár település.

A németek területi elhelyezkedésének sajátosságait tekintve kiemelendő, hogy legnagyobb számban a Bega és az Aranka között elhelyezkedő alföldi síkvidéken, az úgynevezett Haide területén éltek, ahol három járásban abszolút többséget alkottak. A csenei járásban a 21 350 fős sváb lakosság adta a járás teljes lakosságának 63%-át, a perjámosi járásban szinte ugyanekkora részarányt képviseltek a svábok (20 420 fő, a járás lakosságának 62%-a). A zombolyai járásban képviselték a németek a legnagyobb részarányt (30 427 fő, a járás lakosságának 64%-a) (Kókai 2016). Relatív többséget alkottak a nagyszentmiklósi (18 701 fő, a járás

lakosságának 39,6%-a), a bánlaki (9358 fő, a járás lakosságának 36,7%-a) és a módosi (11 141 fő, a járás lakosságának 41,8%-a) járásokban. Az ún. Haide területe, amely Temes vármegye területére (itt 25 db tisztán németek által lakott település helyezkedett el) is átnyúlt, a leghomogénebb és legnagyobb német etnikai sziget volt a Bánságban, s itt élt a bánági németek kb. 30%-a. Kisebb, de jelentős német etnikai sziget alakult ki a Maros bal partján (Lippa-Zádorlak-Németség háromszögben), s annak dombsági folytatásán (az ún. Erdőhát vidéke), ahonnan a románokat még a XVIII. sz. közepén a bécsi udvari Kamara kitelepítette. Az új-aradi, Maros folyótól délre fekvő járásban is abszolút többséget alkottak, összesen több mint húszezer (20 484 fő) német élt 13 db, nyelvileg homogén településen. A vingai járásban 16 316 német élt, ami az összlakosság 49,57%-át adta (Kókai 2016).

2. sz. táblázat: Temes megye lakossága 1910

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	120 683	30,10%
románok	160 585	40,06%
szerbek	57 821	14,42%
magyarok	47 518	11,85%
szlovákok	2 612	0,65%
horvátok	164	0,04%
rutének	17	0,00%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	11 510	2,87%
összesen:	400 910	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): *Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, 5. o.*

A svábok a történelmi Bánság három megyéje közül Temes megyében alkották a legnagyobb részarányt az összlakosságon belül (30,10% - 120 683 fő). A megye meghatározó városaiban, így Temesváron, Versecen jelentős, 40% feletti részarányt, mi több Fehértemplomban abszolút többséget (52,60%) mutattak fel a németek. Temesváron a magyarok részaránya csupán 3%-kal maradt alul a svábok 43%-os részarányával szemben, ezzel szemben a korábbi bánági határörvidék városaiban, Versecen és Fehértemplomban a magyarság aránya 10-15% között mozgott. A románok jelentették 40%-os részarányal a megye legnagyobb számú etnikumát.

3. számú táblázat: Temesvár lakossága 1910

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	31 644	43,62%
magyarok	28 552	39,35%
románok	7 566	10,43%
szerbek	3 482	4,80%

szlovákok	341	0,47%
horvátok	148	0,20%
rutének	4	0,01%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	816	1,12%
összesen:	72 553	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, 5. o.

Armin Barat 1902-ben arról írt, hogy Temesvár 1900 évi teljes, 53 033 fős lakosságából 16 625 polgár nem beszélt egyáltalán a magyar nyelvet, amely 31,33%-os részarányának felel meg (Barat 1902). A lakosság vallás szerinti megoszlása a következők szerint alakult: római katolikus: 37 080 fő; görög katolikus: 55 fő; görögkeleti: 6129 fő; Habsburg evangélikus: 1108 fő; evangélikus református: 2064 fő; unitárius: 51 fő; izraelita: 5916 fő (Barat 1902).

Temesvár teljes lakosságán belül a németek és a magyarok közel kiegyenlített arányban (44-39%) abszolút többséget alkottak 1910-ben. A román lakosság ekkor a város összlakosságának 10,43%-át adta. Temesvár az ott letelepedett számos etnikumnak köszönhetően a város nagyon nyitottá és befogadóvá vált a különböző kultúrák egyidejű megőrzése mellett. A Bánság fővárosa jelentős iskolavárossá vált, több elismert középfokú tanintézet is alakult itt. A 20. század elejére a Bega-parti városban jelentős méreteket öltött a sváb és zsidó értelmiségiek, kereskedők, nagyiparosok, kétkezi munkások elmagyarosodása.

Száz év leforgása alatt teljesen megváltozott a helyzet a Bánság fővárosában, 2011-ben a románok adták a teljes lakosság legalább 89,4%-át, a magyarok és a németek részaránya 5,4, illetve 1,4%-ra csökkent az összlakosságon belül (Erdélystat 2023).

4. sz. táblázat: Fehértemplom (Weißkirchen) lakossága

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	6 062	52,60%
szerbek	1 994	17,30%
románok	1 806	15,67%
magyarok	1 213	10,53%
szlovákok	42	0,36%
horvátok	19	0,16%
rutének	3	0,03%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	385	3,34%
összesen:	11 524	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, 6. o.

A korábbi bánási határörvidéken található városban a németek abszolút többsége mellett három nagyságrendileg egyforma, 10-20% közti lakossági részaránnyal rendelkező etnikum is lakott: a szerbek, a románok, valamint a magyarok. A második világháborút követően a Tito vezette partizánok a német lakosságot elűzték, vagyonukat elkobozták, helyükre szerbeket telepítettek. A magyarok és a románok részaránya is csupán 1-2%-ot tesz ki a ma tízezer fős városban.

5. sz. táblázat: Versec (Werschetz) lakossága

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	13 556	49,53%
szerbek	8 602	31,43%
magyarok	3 890	14,21%
románok	879	3,21%
szlovákok	127	0,46%
horvátok	38	0,14%
rutének	9	0,03%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	269	0,98%
összesen:	27 370	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, 6. o.

A közel abszolút többséget alkotó német lakosság (49,53%) mellett a szerbek alkották a második legjelentősebb nemzetiséget a városban (31,43%). A második világháborút követően a Tito vezette partizánok a német lakosságot 1944-ben elűzték, vagyonukat elkobozták, helyükre szerbeket telepítettek. Mára csupán egy maréknyi sváb lakosa van a városnak, a magyarok és a románok részaránya is 5% alá süllyedt. Mihai Gherghel görög katolikus lelkész elmondása szerint 2022-ben ezeröttszáz magyar lakosa van a harmincötezer fős településnek. A magyar nyelvű oktatás 1992-ben szűnt meg a városban (Hét Nap 2023).

6. sz. táblázat: Torontál megye lakossága

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	158 312	26,64%
szerbek	191 036	32,14%
magyarok	125 041	21,04%
románok	86 168	14,50%
szlovákok	15 899	2,68%
horvátok	4 068	0,68%
rutének	10	0,00%

egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	13 809	2,32%
összesen:	594 343	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, 6. o.

A német ajkú lakosság a megye összlakosságán belül 26,64%-ot képviselt (158 312 fő), amely 5,5%-kal maradt el a szerb lakosság részarányától. Torontál megyében a német ajkú lakosság Csene (Tschene) és Perjámos (Perjamosch) járásokban rendelkezett abszolút többséggel. Csene járás 30 936 fős teljes lakosságának 53,26%-át adták a németek. Perjámos járásban a 16 692 főt kitevő németség 55%-ot képviselt 1910-ben (Orendi-Hommenau 1928, 7. o.). Torontál megye lakosságán belül a németek, szerbek és a magyarok közel kiegyenlített részarányt képviseltek, együttesen a megye lakosságának 80%-át adták. A három történelmi bánsági megyén belül, – Torontál, Temes, Krassó-Szörény, – a magyarok messze Torontál megyében képviselték a legnagyobb részarányt a megye összlakosságán belül.

7. sz. táblázat: Nagybecskerek (Grossbetschkerek) lakossága

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	6 811	26,19%
magyarok	9 148	35,18%
szerbek	8 934	34,36%
szlovákok	456	1,75%
románok	339	1,30%
horvátok	71	0,27%
rutének	1	0,00%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	243	0,93%
összesen:	26 003	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, 7. o.

Nagybecskerek városában a sváb lakosság a harmadik legnagyobb nemzetiséget képviselte a szerbek és a magyarok után, akik majdhogynem azonos létszámmal rendelkeztek 1910-ben (35,18 – 34,36%). A szerbek, a magyarok, valamint a német ajkú svábok a város összlakosságának 95,73%-át adták.

8. sz. táblázat: Nagykikinda (Grosskikinda) lakossága

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	5 855	21,85%
szerbek	14 148	52,80%
magyarok	5 968	22,27%
románok	436	1,63%
szlovákok	52	0,19%
horvátok	13	0,05%
rutének	1	0,00%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	322	1,20%
összesen:	26 795	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, 8. o.

A Bánság észak-nyugati csücskében található mezővárosban a szerbek abszolút többsége mellett (52,80%), a magyarok és a németek kiegyenlített, 22-22%-os részarányt képviseltek.

9. sz. táblázat: Pancsova (Pantschowa) lakossága

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	7 467	35,89%
szerbek	8 714	41,88%
magyarok	3 364	16,17%
románok	769	3,70%
szlovákok	244	1,17%
horvátok	135	0,65%
rutének	1	0,00%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	114	0,55%
összesen:	20 808	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, 8. o.

Az al-dunai Pancsova városában a szerbek és németek részaránya az összlakosságon belül 77%-ot tett ki, a 16%-ot képviselő magyarság mellett.

10. sz. táblázat: Krassó-Szörény megye lakossága

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	55 883	11,99%
románok	336 082	72,10%
magyarok	33 787	7,25%
szerbek	14 674	3,15%
szlovákok	2 908	0,62%
rutének	2 351	0,50%
horvátok	319	0,07%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	20 143	4,32%
összesen:	466 147	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): *Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau*, 8. o.

Krassó-Szörény megyében a románok már a 20. század elején is messze abszolút többséget alkottak, a megye összlakosságán belül 77,0%-ot képviseltek. A románok a megye valamennyi járásában abszolút többséget értek el (Kókai 2016, 186. o.). A románság Krassó-Szörény vármegyében már csaknem homogén etnikai tömbben élt, amely kapcsolódott a dél-erdélyi és havasalföldi románsághoz. Mind a németek, mind pedig a magyarok ebben a bánási megyében képviselték a legkisebb részarányt az összlakosságon belül (12% - 7,25%).

11. sz. táblázat: Karánsebes (Karansebesch) lakossága

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	2 419	30,24%
románok	3 916	48,96%
magyarok	1 413	17,66%
szerbek	67	0,84%
szlovákok	35	0,44%
horvátok	15	0,19%
rutének	2	0,03%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	132	1,65%
összesen:	7 999	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): *Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau*, 9. o.

Karánsebes városában a románok csaknem abszolút többsége mellett jelentős kisebbségnek számítottak a németek és a magyarok 30, illetve közel 20%-os részaránnyal.

12. sz. táblázat: Lugos (Lugosch) lakossága

nemzetiség	létszám	részarány (%)
németek	6 151	31,04%
magyarok	6 875	34,69%
románok	6 227	31,42%
szerbek	221	1,12%
szlovákok	127	0,64%
horvátok	15	0,08%
rutének	5	0,03%
egyéb (bolgár, cseh, cigány, krasován)	197	0,99%
összesen:	19 818	100,00%

Forrás: Ordeni-Homennau (1928): Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, 9. o.

Krassó-Szörény vármegye egykori megyeszékhelyén a németek, magyarok és a románok kiegyensúlyozott lakossági „erőviszonyokat” képviseltek, mindhárom nemzet nagyságrendileg a város teljes lakosságának harmadát adta külön-külön.

A Bánság mezőgazdasági és ipari termelése a 19-20. század fordulóján

A német telepések császári kiváltságlevéllel történő bánsági letelepítése nagyon komoly politikai és gazdasági nehézségekkel járt a telepések számára. A gyakori török-osztrák háborúskodások miatti instabil politikai helyzet nagyfokú bizonytalanságot eredményezett az újonnan érkezettek körében. Leginkább a dél-bánsági területek szenvedték meg a sorozatos háborúskodást, sok település teljesen megsemmisült, a lakosság elmenekült, vagy elhurcolták őket, vagy életüket veszítették a támadások során. A mocsarak lecsapolása, valamint a csatornák kiépítése szintén nem számított veszélytelen feladatnak, sokakat elragadott a malária, a pestis és egyéb más betegségek. Mindezek a tényezők nagyban hátráltatták a gazdasági fellendülést. A Bánságban letelepedett svábok második és harmadik generációjának jutott a gazdasági felemelkedésből többnyire 1780-at követően, amikor stabilizálódott a hadi helyzet és nem kellett a törökök újabb betöréseitől tartani. A kimagasló minőségű termőföld, az éghajlati viszonyok, és nem utolsósorban a telepések szorgalma nagymértékben hozzájárult a mezőgazdaság, az állattenyésztés, a bányászat, a kereskedelem, valamint a kézműipar felvirágzásához (Lavrits–Olaru-Posiar 2013, 183. o.). II. József császár a második Bánságban tett látogatása során külön feljegyezte a bánsági mezőgazdaság, valamint a falvak és városok kiemelkedő fejlődését. A régió zárt, önellátásra berendezkedett gazdasága hamarosan nyitott, kapitalista

gazdasággá alakult át. A svábok által lakott települések új arcot öltöttek, tiszták voltak és jó benyomást keltenek. Az sváb falvakat összekötötték a vidéki főútvonalakkal, valamint a vasúthálózattal, illetve villamosenergia-hálózattal látták el őket. Mindemellett a sváb falvak útjait leburkolták. A sváb parasztgazdaságok gabonatermelésükkel és állattenyésztésükkel egyre inkább bekapcsolódtak az árukereskedelembé, a 18. század végétől a temesvári, aradi, lugosi, verseci és pancsovai nagykereskedők felvásárolták termékeiket. A monarchia Ipari és Kereskedelmi Kamarájának 1850-es adatait vizsgálva megállapítható, hogy, a 18. század első felében 85%-kal növekedett a búza, 79%-kal a rozs, és 60-60%-kal az árpa- és kukoricatermelés 1780-hoz képest (Greffner 1996, 122. o.). A selyemhernyó-tenyésztés egyre elterjedtebbé vált a Bánságban 1880-at követően (Eisenberger-Kroner 1976, 132. o.). A német nyelvű „Temesvári Újság” (Temeswarer Zeitung) tájékoztatása alapján összesen 563 156 darab eperfa volt található Magyarországon 1903-ban, amelyek közül 73 711 darabot Temes megyében ültettek el. 94 605 család foglalkozott 1902-ben Magyarországon selyemhernyó-tenyésztéssel, akiknek a száma egy év alatt 107 702 családra nőtt. A Temes megyei selyemhernyó-tenyésztő vállalkozók száma is bő háromezer új tenyésztővel ugrott meg egy év alatt (összesen: 13 094 tenyésztő) (Temeswarer Zeitung 1904). Szakálháza (Sackelhausen), Biléd (Biled), Kisbecskerek (Klein-Betschkerek), Réthát (Wiesenhaid) és Temeskeresztés (Kreuzstätten) településeken virágzott a dohánytermesztés. A verseci borvidék a monarchia legjelentősebb borvidéke volt, amelyet Fehértemplom (Weißkirchen), Lugos, Temesrekas (Rekasch), Bakóvár (Bakowa), Temesgyarmat (Jahrmarkt), Nagyszentmiklós (Großsanktnikolaus), Lovrin, Nagyősz (Triebswetter) borászatai követték (Schöffner 1925, 41. o.). A mezőgazdaság termelékenységének általános növekedéséhez nagymértékben járult hozzá a termelési eszközök fejlődése. A faekét felváltotta a fémeke, ehhez jött még a forgácsoló eke, a kaszálógép, a vetőgép, valamint a cséplőgép, így beindult az intenzív mezőgazdaság. Az állattenyésztés területén a ló-, szarvasmarha-, sertés-, valamint birkatenyésztés területén értek el kimagasló eredményeket a bánsági gazdák, ami alapján a régió a 19. század második felére az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legmeghatározóbb magtárává, éléskamrájává vált. A parasztgazdaságok számára jelentős bevételszerző tevékenység volt a selyemhernyó-tenyésztés is. Az általános gazdasági fellendülés a lakosság társadalmi jólétében is megmutatkozik, a szociális jólét a német településeken egyre szembeutónóbbé vált. A régi, betelepítések korából származó házakat egyre inkább felváltják a téglaházak, a parasztgazdaságokat pedig pótlólagos mezőgazdasági épületekkel egészítik ki. Egy 1898. évi felmérés alapján megállapítható, hogy a bánsági svábok 56%-a a középosztályhoz tartozott. Azok a családok számítottak szegénynek, akiknek nem volt saját házuk és termőföldjük, albérletben éltek és napszámosok voltak. A statisztikai kimutatások alapján a bánsági németek háromnegyede a mezőgazdaságban tevékenykedett a 19. század második felében, a fennmaradó részük pedig a kézműiparban, a bányászatban, valamint az iparban dolgozott. A bánsági mezőgazdaság fejlődéséhez nagyban hozzájárult a Sváb Mezőgazdasági Egyesület, valamint a temesvári székhelyű Sváb Központi Bank megalapítása. Az 1891-ben alapított mezőgazdasági egyesületet Johann Wittmann, sváb származású magyar parlamenti képviselő, valamint Franz Blaskovics, temesvári katolikus prelátus vezette (Schöffner 1925, 38. o.). 1895-ben hozták létre a Mezőgazdasági Bankot (Landwirtschaftliche Bank), amelyet később átalakítottak a régió legnagyobb pénzügyintézetének számító Sváb Központi Bankká. A Magyar Királyság fennállásának ezeréves évfordulójára, 1896-ban nemzetközi vásárt rendeztek Temesváron, amelyen számos sváb vállalkozás is bemutatkozott.

Kiemelendő az Anton Petrof nevével fémjelzett zongoragyár, a bútór-, valamint a fafeldolgozó ipar, Ulrich Hinterfeer kesztyűgyára, Ignaz Spitzer kalapgyára, Johann Tedeschi & Co. gépgyára, valamint Michael Ludwig vasfeldolgozó üzeme (Temeschwarer Zeitung 1899).

A 19. század második felére a Bánság a monarchia egyik legfontosabb ipari területévé alakult. A Krassó-Szörény megyei németek 56%-a az iparban és a bányászatban dolgozott. A vasút, a gőzgépek, valamint a hajógyártás egyre nagyobb igényt támasztottak a szén iránt. Resicabánya, Steierdorf-Anina, Boksánbánya, Oravicabánya a Bánság nehézipari központjaivá váltak.

Az Aninában bányászott kőszén Al-dunához való eljuttatásának céljából 1847-ben elhatározták, hogy vasútvonalat építenek Oravicabánya, valamint Bázias között. A Gustav von Gränzenstein udvari kamarai tanácsos vezetésével megvalósult 62,5 km hosszú vasútvonalat 1864-ben adták át. Az első két évben kizárólag teherszállítás történt, ezért nevezték el ezt a vonalat szénvasútnak, – a személyszállítás csak két évvel később, 1866-ben indult be (Jancsó 2022). A vasútvonal kiépítésével Anina Resicabányát követően a régió legfontosabb ipari központjává vált. Stájerlak-Aninán 2006-ban zárták be az utolsó bányát, így a település már régen elveszítette régi fényét. A település lakossága is folyamatosan csökken, míg 2002-ben még 2424 polgár élt a településen, a lakosok száma 2011-re 1741 főre csökkent. Krassó-Szörény megyében 1930-ban összesen 36 800 németajkú polgár élt, a megye lakosságának 11,5%-át tették ki a 74,4%-os román többség mellett. 1977-ben 21 600 főt, míg 2002-ben 6129 főt tett ki a német kisebbség létszáma a megyében (Henkel 2022, 87. o.).

Ferencfalva (Franzdorf) megalapítása és a német telepések megjelenése is az ipar rohamos fejlődésével volt összefüggésben. A favágó telepések a felső-ausztriai Gmunden településről, Stájerországból, Alsó-Ausztriából, valamint Tirolból érkeztek a Bánság eme vidékére 1793-ban. További telepések érkeztek az 1858-59-es években az olaszországi Udine tartományból és a Szepességből egyaránt. A bevándorolt erdészek és bányászok javarészt faszéngyártással foglalkoztak, amelyből Resicabánya és Boksánbánya ipari létesítményeiben egyre nagyobb szükség mutatkozott (König 2018).

A Bécsi Kincstár 1855-ben eladta a teljes bánsági kincstári uradalmat és ipari létesítményeit az 1854-ben létrehozott „Császári-Királyi Privilegizált Osztrák Állami Vasúttársaságnak, amelyet 1882-ben átneveztek „Osztrák-Magyar Állami Vasúttársasággá (StEG)”. Az osztrák és francia bankárok által üzemeltetett részvénytársaság kulcsszerepet játszott a korábban gyéren lakott, vidékies régió közlekedéstechnikailag fejlett ipari övezetté történő átalakításában (Dama 2016).

Temesvár is nagyon jelentős ipari centrummá alakult, több textil- és szeszesitalgyár, gépgyár, vas- és harangöntöde, téglagyár, számos kézműves üzem telepedett le a városban. A gőzmalmok egyre gyakrabban váltották fel a vízi- és szélmalomokat. Arad szintén komoly ipari központtá fejlődött, a 19. század végétől vagongyár, motorgyár, valamint több textilüzem is működött a városban. A munkások többsége német volt a városokban. A Bánság többi, németek lakta városában is jöttek létre ipari központok. Nagyikikindán és Lugoson textil- és szövetgyárakat, sörfőzdeket alapítottak, Orsován, Pancsován, Karánsebesen pedig kézműves üzemeket hoztak létre. A gazdasági fellendülés magával hozta a kereskedelem, a bankszektor, és a szövetkezeti szektor felvirágzását, jelentős kereskedelmi vállalatok jönnek létre Aradon, Temesváron, Lugoson, Versecen és Lippán. 1858-ban a Bánság több városát is, így Temesvárt, Aradot és Lugost rákapcsolták az európai vasúthálózatra. A pénzintézetek száma is ugrásszerűen megemelkedett 1850-et követően. A 19. század

végére 24 pénzüintézet működött Temesváron, mezőgazdaságra, kereskedelemre és iparra szakosodott bankok jöttek létre (Greffner 1996, 124. o.). A temesvári takarékpénztár 1846-ban alapították meg. Valamivel később hozták létre a „Délmagyar Mezőgazdasági Bankot”, majd 1888-ban jön létre az „Aradi Polgári Takarékpénztár”. További pénzüintézetek alakultak Lugoson, Versecen, Karánsebesen, valamint Lovrin, Billéd és Zombolya településeken. A sváb parasztek körében az 1880-as évektől fogva egyre erősödött a szövetkezeti mozgalom. Ez idő tájt jöttek létre az első Raiffeisen szövetkezetek, amelyek zömében mezőgazdasági hitelszövetkezetekként működtek a parasztagazdaságok finanszírozása érdekében. Nagyósz, Lovrin, Liebling, Nagyzsám településeken Raiffeisen takarékpénztárak jöttek létre 1887-ben, amelyeket aztán 1910-ben temesvári Központi Raiffeisen Rt. név alatt egyesítettek. A pénzügyi szövetkezetek nemcsak a tehetős gazdákat és iparosokat finanszírozták, hanem a társadalom szegényebb rétegeit is, akik kevés földbirtokkal és kis üzemekkel rendelkeztek. A szövetkezeti mozgalom a két világháború között érte el a csúcspontját, főként a 30-as években. A második világháborút megelőzően a Bánságban 180 hitelszövetkezet, 60 gabonaszövetkezet, több mint 70 tejipari szövetkezet és négy borászati szövetkezet működött. Ki lehet jelteni, hogy a Bánságban minden településnek megvolt a saját tejüzeme.

A Bánság mezőgazdasága a két világháború között érte el a legmagasabb színvonalát. A nagy értékű bánsági gabonafajták Európa-szerte keresettek voltak, és meghatározó romániai exportcikké váltak, amelyeket Németországba, Ausztriába, Olaszországba, Svájcba, valamint az északi országokba exportáltak. A búza- és kukoricatermelés 1936 után jutott el a csúcsra. A gabonatermés egy része a főváros, és egyéb nagyvárosok, valamint a bányavárosok, mint például Petrozsény és Vajdahunyad ellátását szolgálták. A Bánságot egyre inkább Európa éléskamrájaként tartották számon. A mezőgazdasághoz hasonlóan az állattenyésztés is ebben az időszakban érte el a csúcspontját. Már a huszadik század elején megindult az élőállat exportja a monarchia különböző részeibe, Németországba, Olaszországba, valamint az észak-európai országokba. Az első világháborút követően ugrásszerűen megnőtt a bánsági német települések szarvasmarhaexportja. Szent-Anna és Világos (Hellburg) települések már az első világháborút megelőzően is ötezer darab vágósertést exportáltak Nyugat-Európába. 1934-et követően Csatád (Lenauheim), Varjas, és egyéb németajkú települések évente több mint húszezer sertést exportáltak Ausztriába, Csehszlovákiába, valamint Németországba. A sváb parasztek éves szinten 7111 liter tejhozamot értek el, a csatádi (Lenauheim) gazdák éves tejtermelése tehenenként nyolcezer liter volt (Greffner 1996, 126. o.). Nyugodtan ki lehet jelteni, hogy a bánsági tejtermelők a komoly hagyományokkal rendelkező holland, svájci, osztrák és német versenytársaikat is lekörözték. A teljes román sertésexport 80%-át a Bánság biztosította a második világháború előtt. A két világháború között a Bánság gabonatermelése minden rekordot megdöntött. Míg 1900-ig egy hold földön átlagosan 900 kilogramm búzát és 1000 kilogramm kukoricát takarítottak be, addig 1938-ban ugyanekkora területen 1600 kg búzát, és 1500 kg kukoricát takarítottak be. Ezek a mennyiségek számos európai agrárországot maguk mögé utasítottak. A hivatalos román statisztika szerint a bánsági sváb „Agraria” termelőszövetkezet Bukarest mezőgazdasági ellátásának 70%-át adta. A szövetkezet egészen 1944-ig éves szinten 1300 vagon vágósertést, 1400 vagon búzát, 900 vagon kukoricát, és egyéb gabonafélét, 14 millió darab tojás, 500 ezer kilogramm szárnyashúst, 400 kilogramm vajat exportált. A Bánság jelentős gazdasági sikerei a bánsági svábok közismert és elismert szorgalmáról tesznek tanúbizonyságot, amelyet a szomszédos népek, a magyarok, románok, szerbek, szlovákok és bolgárok is megirigyeltek. A

mezőgazdaság gépesítése nagyban hozzájárult a sikerhez, a terméshozamok jelentős növekedéséhez. Az újraalapított gazdaegyesületek komoly segítséget nyújtottak a modern gépek és traktorok beszerzésekor. A legtöbb német parasztgazdaság gépesítettsége világszínvonalúnak számított. A Bánság mezőgazdasága a következőkben felsorolt gépparkkal rendelkezett 1943-ban: 23-24 ezer eke; 28-30 ezer borona; 6140 darab vetőgép; 3800 darab kévekötoző gép; 780 darab fűnyíró; 1234 darab lovas gereblye; 568 darab cséplőgép; 489 darab traktor (Greffner 1996, 128. o.). A 400 ezer főt kitevő romániai Bánság német lakosságára eső mezőgazdasági gépek száma a kimagasló gépesítést támasztják alá.

A Bánság német lakossága számos egyéb kézműves és ipari ágazatban is domináns pozíciót töltött be. A bánsági malmok 80%-a a svábok kezében volt. Az építőipari cégek meghatározó többsége szintén sváb tulajdonban volt. A sváb építőipari vállalkozások az 1920-as, 30-as években nagyban hozzájárultak a román főváros kiépítéséhez. A zombolyai (Hatzfeld) Bohn téglagyár Dél-Kelet Európa egyik leghíresebb gyára volt. A bánsági kereskedelem legnagyobb része német és zsidó kereskedők kezében volt Temesváron, Aradon, Versecen, Lugoson, Karánsebesen és Pancsován. A textilipar (Temesvár – ILSA; Arad – UTA, Teba) szintén német és zsidó tőkés kezében volt. A német érdekek képviselője érdekében a romániai német kézművesek és kereskedők 1928-ban összefogtak és létrehozták a „Német Kereskedelmi és Ipari Szövetséget”.

Mindenképp említést érdemel a Bánság zöldség- és gyümölcsstermesztése, valamint borászata. A zöldségstermesztés központjai Új-Arad és Lovrin voltak. Új-Arad és Szépfalu (Schöndorf) főként Arad és Temesvár városát látták el zöldséggel. Lovrin főleg Temesvárt, valamint az első világháborút megelőzően a Bánság későbbi szerb részét látta el zöldségekkel. A zöldségstermesztést legfőképpen a kistermőfölddel rendelkező gazdák gyakorolták. A sváb borászatok leginkább Máriaölde (Marienfeld), Nagyósz Triebswetter) és Teremi (Albrechtsflor) települések környékén voltak, valamint az aradi szőlőhegyek településein, mint például Világos. Az Arad megyei szőlőültetvények nyolcezer hektáron, míg a Temes megyei szőlőültetvények kilencezer-négyszáz hektáron helyezkedtek el. Kisebb szőlőültetvények jellemezték Bákófalva (Bakowa), Búziásfürdő (Busias), Nagysám (Großscham) környékét. Máriaölde településen a mai napig látogatható a múzeummá alakított borospince. A település éves bortermelése a két világháború között kettőezer vagonnak megfelelő, húszmillió liter bor volt. A hazai fogyasztás mellett a bor eljutott a külföldi piacokra is: Ausztriába, Németországba, Csehszlovákiába és az észak-európai országokba. A zöldszilváni, a tramini, a kövidinka borfajták voltak a környéken a legjellemzőbbek. A Bánság mezőgazdasága szempontjából feltétlenül meg kell említeni még a dohánystermesztést, a kender, a takarmánynövények, a szója, a cukorrépa, a repce, a napraforgó, valamint a burgonya stermesztését. A dohánystermesztés a 19. századra nyúlik vissza a régióban, leginkább a kisgazdák foglalkoztak vele. A dohányfeldolgozás és felvásárlás állami monopóliumnak számított, és szigorú ellenőrzésnek vetették alá. Arad megyében Némátság (Segenthau), Réthát (Wiesenhaid), és Temeskeresztés (Kreuzstätten) települések foglalkoztak dohánystermesztéssel, Temes megyében pedig Billéd, Merzyfalva (Merzydorf), Újbesenyő (Neu-Beschenowa) és Nagyjécsa (Grojetscha) falvak foglalkoztak ezzel a tevékenységgel.

A kenderstermesztés már a betelepítéseket követő néhány éven belül megindult. A kenderre nagy szükség volt a parasztgazdaságokban a különböző ruhafélék, törülközők, zsebkendők, zsákok elkészítéséhez. A parasztgazdaságok

sokáig maguk dolgozták fel a kendert, az 1930-as évektől kezdve azonban fonodák vették át a munkát.

A gabonatermesztés mellett nagy hangsúlyt helyeztek a takarmányrépa termelésére a szarvasmarhatartás igényeinek kielégítésére. A 19. század második felétől nagy területeken kezdték el termesztetni a cukorrépat Arab és Temes megyékben. Néhány bánsági falu az 1930-as években rekord termésátlagokat ért el, 35-40 mázsa gabonát takarítottak be egy hektárról, amely az ország más területein csupán 10-15 mázsa volt. Mindenképpen meg kell azonban jegyezni, hogy nem mindegyik sváb paraszt számított gazdagnak. A kevés földdel rendelkező napszámosok és a kisgazdák a társadalom szegényebb rétegéhez tartoztak.

Összefoglalás

A Bánságra jellemző meghatározó etnikai, vallási, valamint kulturális sokszínűség a 18. század végére általánossá vált, amely egészen a második világháború végéig megmaradt. Megállapítható, hogy a világháborús veszteségek, az elmúlt évtizedek folyamatos el- és kivándorlásai miatt bekövetkezett homogenizációs tendenciák ellenére a Bánság különböző népcsoportjainál a mai napig létezik a bánsági öntudat, a regionális identitás, melynek meghatározásában lényeges szerepet kap a tolerancia és a kulturális sokszínűség. A Bánság német lakossága az első világháborút megelőző két évszázadban nagyon fontos szerepet töltött be a fejlettebb külföldi területekről érkező innovációk hasznosításában és közvetítésében, a helyi gazdaság és kultúra felpezsdítésében és fejlesztésében. Az első világháborút megelőző, kimondottan a térség meghatározó városaira jellemző többnyelvűség viszont mára már a múlté, a német és magyar nyelv használata jószerevével teljesen kikopott. Ritkaságszámba megy, ha manapság Temesvár, Nagyszentmiklós, Nagybecskerek, Zombolya, Lugos, vagy Versec utcáin német, vagy magyar hangot hall a járókelő. A térségben az egykor annyira meghatározó német lakosság számának zsugorodása a legszembeütőbb. A német nyelvet és kultúrát napjainkban leginkább az építészet, a templomok, közintézmények épületei, valamint a temetők őrzik. A romániai Bánság városi német nyelvű iskoláit ma már meghatározó részben román diákok látogatják a kecsegtető németországi munkavállalás reményében. A német hagyományokat, mint például a templombúcsúkat (Kirchweih, Kerwei) a Németországba visszatelepült bánsági svábok és hegyvidéki németek kulturális ernyőszervezetei még megtartják, de a felvonuló táncos párok között már alig-alig akad helyi sváb, a táncosok meghatározó része a románság soraiból kerül ki. A Romániába történő visszatelepülések is csak szórványosnak, kivételes eseteknek mondhatók. Kijelenthető, hogy az 1990-es évek politikai rendszerváltása túl későn érkezett meg ebbe a multietnikus régióba. A világháborút követő deportálások, államosítások, kisajátítások, a szocialista tervgazdálkodás, a nemzetiségi jogok folyamatos megsértése olyan mértékű elkeseredettséget és reményvesztettséget váltott ki a német lakosság körében is, hogy a szabadság beköszöntének időpontjában már nem volt visszaút, nem lehetett gátat szabni a homogenizációt egyre csak erősítő és megszilárdító tömeges kivándorlásnak.

Irodalomjegyzék

Barat, A. (1902): Die königliche Freistadt Temeswar: einen monographische Skizze, Temeswar: Eigenverlag, S. 139.

Dama, H. (2016): Gewaltiger Fortschrittsschub im banater Bergland <https://www.banater-schwaben.org/nachrichten/dokumentation/dokumentation-detail/1602-gewaltiger-fortschrittsschub-im-banater-bergland/>

Eisenberger, E. – Kroner, M. (1976): Sächsisch-Schwäbische Chronik. Beiträge zur Geschichte der Heimat. Bukarest: Kriterion Verlag, 132. o.

Erdélystat Statiztikák: <http://statiztikak.erdelystat.ro/adatlapok/temesvar/2674>
Iskola Alapítvány Kolozsvár, letöltés dátuma: 2023.08.10.

Greffner, O. (1996): Das Banat und die Banater Schwaben (Kurzgefaßte Geschichte einer deutschen Volksgruppe), Weil am Rhein Verlag, 1-165. o.

Gulyás L. (2018): Küzdelem egy multietnikus régióért, avagy a Bánság felosztásának (1918-1920) problematikája multidiszciplináris megközelítésben, Múltunk 63(3). 150-205. o.
https://epa.oszk.hu/00900/00995/00056/pdf/EPA00995_multunk_2018_03_150-205.pdf letöltés dátuma: 2023.08.08. 15.00h

Henkel, J. (2022): Die Banater Schwaben – Geschichte, Schulwesen, Kultur, in Christentum und kirchliches Leben im Banat in Geschichte und Gegenwart, Sibiu/Hermannstadt: Schiller Verlag, 83-96. o.

Hét Nap (2023): <https://hetnap.rs/cikk/A-verseci-magyarok-ereje-2281.html>
letöltés dátuma: 2023.08.14.

Jancsó Á. (2022): Bánát első vasútja: az Oravica-Báziás-vasútvonal története, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület, ISBN 9786067392043

König, W. – Lupsiasca, K.L. – Tigla, E.J. (2018): Die Banater Berglandsdeutschen: ein Handbuch. Reschitza: Verlag „Banatul Montan" 1-429. o. ISBN -10: 9731929924

Staubinger, J. (1923): Die Schwaben im Banat, Hamburg: St. Raphaelsverein, 13. o.

Kókai S. (2009): A Bánság, mint sajátos kultúrföldrajzi régió (1718-1918), Közép-Európai Közlemények, 2(4-5), 92-101. o. ISSN 2676-878X,
<https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/11894>, letöltés dátuma 2023.08.10.

Kókai S. (2016): Etnicitás és kulturalizmus a Bánságban (1910), Közép-Európai Közlemények, 6(1-2), 183. o. ISSN 2676-878X,
<https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12157/12016> (letöltés dátuma: 2023.08.08. 14.30)

Kókai S. (2010): A Bánság történeti földrajza, Nyíregyháza: Kapitális Kiadó. 421.o.

Ordeni-Homennau, V. (1928): Gestern und Heute, Eine kleine Statistik von Viktor Ordeni-Homennau, Temeswar: Selbstverlag Der Verfassers. 6. o.

Lavrits, P. –Olaru-Posiar, S. (2013): Die sozialen und wirtschaftlichen Veränderungen bei den Banater Schwaben in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, Germanistische Beiträge, vol. 32, 178-192. o. Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, ISSN 1454-5144, <http://unibлага.eu/wp-content/uploads/2016/03/32.2.2.pdf>

Schöffner, J. (1925): Banat. Deutsche Arbeit und ihr Erfolg. II. Teil, Hermannstadt: Ostdeutsche Druckerei, 38-39. o.

Temeschwarer Zeitung (1899): Jahrgang 48. Nr. 20

Temeswarer Zeitung (1904): Jahrgang 53, Nr. 111. 3 p.

THE GERMAN-SPEAKING POPULATION OF BANAT REGION AT THE TURN FROM THE 19TH TO THE 20TH CENTURY

ZOLTÁN EPERJESI

In this study, I examine the 19th century development history and population composition of the multi-ethnic and multicultural Banat region, which was divided into three parts after the First World War. Covering an area of 28,464 km², the geographical and historical borders of the Banat region are the Danube in the south, the Tisza in the west, the Mures in the north, the Southern Carpathians in the east and the valleys of the rivers Timis and Cerna. In the first half of the 18th century, the Ottoman conquerors were driven out of the southern part of the region, which by then had been almost completely depopulated by decades of continuous fighting. As a result of the 1718 Treaty of Pozarevac, concluded between the Habsburgs and the Ottoman Empire, Turkish rule in the historic Kingdom of Hungary was ended. Subsequently, the Habsburgs seized control of the Banat region and began to settle mainly Germanic settlers in the agricultural areas of the lowlands and the mineral-rich mountainous region of southern Banat. The newly arrived German settlers transformed the area into an economically prosperous agricultural and industrial region, despite extremely difficult initial conditions: epidemics and efforts such as swamp draining, river regulation and the construction of artificial canals. In this study I will show how during the 19th century the four major ethnic groups - Germans, Hungarians, Romanians, Serbs - and several smaller ones - Czechs, Slovaks, Bulgarians, Croats - living side by side and continuously settling in the area, made outstanding economic achievements. These include the opening up of ore mines, the introduction of modern iron and steel production and the creation of modern agricultural and industrial production. The peace treaty that ended the First World War divided the Banat into three parts, the larger eastern part was annexed to Romania, the smaller western part to the Kingdom of Serbia, while only the smallest

part, Marosszög, remained in Hungary. The life of the once multi-ethnic and multicultural region was irreversibly transformed by the tragic and fateful events of the Second World War, for example the expulsion of the German population by Serbian partisans from the Serbian Banat, the deportation of the German population in Romania to the Soviet Union for forced labour. The mass and tendentious emigration of the nationalities has led to a fading multi-ethnicity.

Keywords: Banat region, resettlements, multi-ethnicity, multiculturalism, industrialisation